
М.В. Триняк,
докторант Харківського національного педагогічного університету
ім. Г.С. Сковороди

ІНТЕРКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ

Актуальність проблеми інтеркультурного діалогу у тематичному полі національної освіти та виховання зумовлена багатьма факторами як практичного, так і теоретичного характеру і пов'язана з таким явищем, як культурна глобалізація та її наслідками. Відзначимо, що культурна глобалізація є багатовимірним процесом, який розгортається на макро- і мікрорівні. На макрорівні вона є наслідком і тенденцією загальнопланетарних цивілізаційних тенденцій. На мікрорівні розглядається вплив культурної глобалізації на людину, її цінності та свідомість. Питання про позитивний і негативний зміст процесу культурної глобалізації у межах національної системи освіти посилюється контекстом освітньої євроінтеграції.

Формування єдиного освітнього простору на сьогодні є визнаною очевидністю. Можна навіть твердити про певну спільну зацікавленість у такому культурно-освітньому просторі. Але цей процес не є безболісним і безконфліктним. Адже, як відомо, національні системи освіти та виховання, як і самі національні культури, перебувають на різних рівнях розвитку. Більше того, існує чимало культурних особливостей, не останнє місце серед яких посідають і освітні. Це вимагає понад усе розуміння того, що існує відносна цінність різних культур і “на власне людському рівні розгляду можна казати про те, що є підстави вважати, що культури, які впродовж тривалого відтинку часу створювали обрії значення для великої кількості людських істот, різних за характером і темпераментом, які артикулювали їхні почуття блага, їхнє почуття святого і їхнє почуття прекрасного, що вони майже напевно мають щось таке, що заслуговує на наше захоплення та повагу, навіть якщо не супроводжується багато чим таким, до чого ми відчуваємо відразу й

від чого маємо відмовитись. Мабуть, було б величезною зарозумілістю відкидати цю можливість а ргіогі” [12, 71]. Тим самим визнаний теоретик мультикультуралізму Ч.Тейлор підкреслює самоочевидність суспільства, структурованого як мультикультурне. Він пише: “Інші культури існують, і ми повинні й надалі жити разом – водночас як у межах усього світу, так і перемішані в кожному окремому суспільстві” [12, 70]. Факт багатонаціональності, мультикультуралізму, який тією чи іншою мірою властивий усім сучасним державам, поширюється сьогодні і в українському суспільстві. Процес взаємодії та взаємовпливу різних культур значно поширює можливості інтеркультурної комунікації та інтеркультурного діалогу. У цьому сенсі зауважимо, що такий діалог залежно від складу його учасників може бути симетричним і асиметричним, формальним і неформальним, конфліктогенним або толерантним [14, 200–202]. Дослідження мультикультуралізму та його концептуалізація посилюють дискурс мультикультурної освіти. Інтеркультурний діалог у його освітніх вимірах може бути симетричним, який ґрунтується на взаємовизнанні всіх учасників комунікації рівними партнерами. Єдиний освітній простір як ідеальний конструкт передбачає відтворення саме такого освітнього інтеркультурного діалогу. Але цей діалог може бути й асиметричним.

Асиметрична інтеркультурна комунікація в освіті зумовлена нерівними позиціями. Як приклад можна навести домінування американської системи освіти і виховання на загальносвітовому рівні. Але чи лишається такий діалог суто формальним, чи трансформується згодом у неформальний зрештою залежить, як наголошує М.Култаєва, не лише від його учасників, а й від комунікативних передумов і комунікативної ситуації. З огляду на зауваження С.Гантінгтона неможливо уникнути майбутніх “цивілізаційних” конфліктів і напруженості у світовій спільноті, що утворюються через розбіжність культурних, релігійних і освітніх орієнтацій [Див.: 13]. Фактично йдеться про порушення інтеркультурної комунікації, одним із різновидів якої є ксенофобія як вороже ставлення до Чужого [Див.: 2].

У зв’язку з цим С.Гантінгтон наголошує, що міжцивілізаційні конфлікти можуть набути як локального, так і глобалізаційного вираження. На локальному рівні – по лінії розлому, яка утворюється

як між сусідніми державами, так і між різними етнічними групами в межах однієї держави. На глобальному рівні конфлікти виникають між так званими серцевинними державами; причиною цих конфліктів може бути боротьба за економічну, військову і навіть культурну й освітню переваги. Як відзначає С.Гантінгтон, “якщо незахідним суспільствам призначено формуватися під впливом західної культури, то на цей раз це може відбутися лише внаслідок експансії, розгортання і застосування сили...” [13, 145]. Цю думку ми вважаємо цілком слушною, але якщо відому тезу С.Гантінгтона про “зіткнення цивілізацій” трансформувати в освітньо-педагогічну площину, то інтеркультурний діалог можна вести не лише з позиції так званої титульної нації (з позицій якої цей діалог є конфліктогенним), а й з позиції так званого культурного громадянства. Основною характеристикою такої спільноти виступають національно зумовлені спроби сприйняття й інтерпретації реального світу. У даному випадку “культурне громадянство”, яке в мультикультурному суспільстві є необхідно інтегрованим у цілісність через смислові синтези національної свідомості, здійснює селекцію, трансформацію й адаптацію тих чи інших смислів до потреб власного існування. Якщо та чи інша національна культура переважно створює фундаментальні, системоутворюючі поняття, які багато в чому визначають сутність, зміст, завдання, мету, форми і методи системи навчання та виховання як національної, то концепція “глобального навчання” є спробою дати відповідь на виклики глобалізації. Відзначимо, що гуманістичне призначення культурної глобалізації полягає у тому, що вона намагається зробити культурні й освітні національні ресурси доступними всьому людству. У цьому зв’язку відомий німецький педагог А.Тремль зауважує: “Педагогіка у горизонті світового суспільства здатна створити простір для обережного ставлення до того, що не підлягає змінам і обміну, тобто для того, що можна позначити дещо старомодним словом “батьківщина”. Обережне ставлення до традицій, у даному випадку до традиції місця, до якого можна повертатися як додому, має розвантажуючу функцію, оскільки тягар чужого локального досвіду можна зменшити через ефекти упізнавання” [15, 263]. Отже, педагогіка як сукупність педагогічних практик і ситуацій набуває першочергового значення у концепції “глобального навчання”. Як відомо, освітній простір

констатується педагогічними відносинами та структурується процесом освітньої комунікації, в якій виразного значення набуває саме інтеркультурний діалог. Саме тому конституювання спільного європейського освітнього простору слід розглядати як спроби дати відповіді на виклики глобалізації [8, 29–30]. У цьому сенсі освітня інтеграція відкриває нові культурні і виховні практики, що робить інтеркультурну комунікацію більш ефективною, а також зачіпає питання культурної ідентичності. Це питання, на думку Є.Бистрицького, є одним з найактуальніших, якщо не найболючіших питань як світового, так і вітчизняного філософського дискурсу. Водночас, “повсюдні напружені пошуки власної культурної ідентичності як окремими людьми, так і етнічними групами, народами й націями” [5, 4], переконують у тому, що культури не лише відрізняються одна від одної, а й перехреснюються між собою [9, 144–147]. Хоча б тією мірою, що загальнолюдські цінності містяться в усіх культурах, а в умовах глобалізації усвідомлення цих спільних моментів набуває особливої ваги. Саме в добу глобалізації “культурна особливість кожного, яка збігається з його буттєвою належністю до цього культурного світу, традиції, системи цінностей” [5, 5], визначає, в який спосіб і як швидко окремі культури можуть стати складовими світової культури. Однак у такій ускладненій комунікації систематизація і поглиблення загальнолюдських цінностей можуть відбуватися як симетричний або антисиметричний інтеркультурний діалог. У цьому сенсі пошуки взаєморозуміння та взаємовизнання неминує спрямовуються до виявлення креативного потенціалу педагогічних систем, які співіснують в освітньому просторі. Зауважимо, що ефективність освітнього діалогу між представниками різних культур значною мірою залежить від рівня толерантності їх учасників та є суттєвим моментом самоідентифікації.

Отже, об’єктивні умови для розгортання ефективних інтеркультурних діалогів у мультикультурній реалії сучасного суспільного життя виходять з усвідомлення соціальними, політичними, національними і релігійними спільнотами того факту, що у них немає іншої розумної альтернативи, ніж жити разом у злагоді, інакше – конфлікт [Див.: 7]. Таке усвідомлення ролі міжкультурної комунікації у формуванні єдиного освітнього простору спонукає до

переосмислення і репрезентації досвіду міжкультурних взаємин у його ретроспективі. Безперечно, національна система освіти та виховання у добу глобалізації принципово відрізняється від її принципів організації та змісту в доіндустріальному суспільстві. Однак, досвід інтеркультурної комунікації, накопичений Україною протягом століть, має вагоме значення у визначенні нових пріоритетів і виховних настанов у педагогічній практиці та для обґрунтування нових стратегій навчання і виховання. Саме тому в останні роки дедалі більше приділяється уваги визначенню змісту та складових вітчизняного культурно-історичного досвіду.

Зауважимо, що Україна споконвіку була багатонаціональною державою. І нині в Україні проживають представники 123 національностей. Найпоширенішими етнічними групами є українці, росіяни, євреї, поляки, німці, молдовани, румуни, греки, болгары, білоруси, чехи, словаки, угорці, татари, кримські татари, вірмени, гагаузи та ін. [1, 7]. Отже, вітчизняна духовна і матеріальна культура увібрала в себе найрізноманітніші прояви більше, ніж ста двадцяти культурно-національних стихій. Також, суттєвим контекстом розгортання багатовекторних культурних зв'язків є специфіка геополітичної ситуації, яка притаманна Україні. Ця специфіка полягає у віковичному існуванні під тиском постійних впливів з боку Західної Європи Росії. Питання геокультурної “межовості” України дістало ретельного вивчення у низці історичних, філософських і культурних розвідок [Див.: 3; 4]. У контексті нашої теми слід наголосити на тому, що в силу інтенсивних контактів і взаємовпливів різних культур і конфесій український соціум протягом усього періоду історичного становлення зазнає знакової трансформації та характеризується появою нових форм організації культурних процесів та нових ціннісних орієнтирів. Крім того, ситуація “серединності” або “центру Європи” (В.Горський) позначилася на формуванні української людини, що відобразилося в толерантності українського характеру, терпимості як релігійної, так і культурної. Принцип толерантності становить основу національної ідеології і системи виховання. Як пише Ю.Руденко: “За своєю природою і покликанням українська ідеологія захищає інтереси не лише українців, а й представників інших національностей, які проживають в нашій державі і сприяють її розвитку” [11, 272]. Справді, за

роки існування незалежної України розроблено чимало актів і законів щодо правового регулювання міжнаціональних стосунків, але “головним джерелом міцних, рівних толерантних відносин є міжкультурна свідомість членів полікультурного суспільства” [1, 7]. Відповідальність за формування такої свідомості лежить на освітянах.

Саме тому визначення специфіки реалізації культурологічного підходу до формування національної системи освіти, який становить засадини українського національного виховання, та механізмів різнобічної взаємодії українського народу з іншими народами, передусім з представниками православного регіону, стане запорукою формування міжкультурної свідомості в полікультурній Україні. В умовах глобалізації нове бачення світу характеризується постійним прискоренням культурного взаємообміну і це дає підстави сподіватися, що, здійснюючи плідний синтез наявного значного суспільного доробку (без втрати будь-якою культурою властивої їй самобутності й унікальності), людство зможе винайти й успішно втілити у життя такі форми соціокультурного існування, які дадуть змогу подолати кризи, досягти гармонії.

Зрештою, в інтеркультурному дискурсі провідними стають роздуми про людину, про її свободу, про “мою” і “свою” приналежність до спільноти, до культури народу та іншої культури (соціальної, освітньої, національної, філософської тощо). До того ж “практиологічним засобом пізнання і дії стає діалог. Діалог – це буття духовної і зокрема правової та філософської культури – зустрічі культур – взаєморозуміння і проникнення культур” [6, 16].

Чисельні і різноманітні культурні зв’язки з культурами народів Західної, Центральної і Східної Європи відкриває освітній простір в його географічних і часових координатах. Історія української освіти переконує в тому, що інтеркультурний діалог в освітніх практиках Братських шкіл, Києво-Могилянської академії, Харківського університету ХІХ ст. був повсякденністю.

Таким чином, історичний досвід міжкультурних взаємин українського народу набуває першочергового значення як у стратегіях оновлення освіти і виховання, так і в перспективі розбудови ефективних інтеркультурних діалогів у різних модифікаціях. Практика засвідчує, що завдяки взаємодії та перехресненню

культур проблема культурної ідентичності трансформується в питання про можливість співіснування окремих людських спільнот – етносів, націй тощо, а також у питання, як співвідносяться між собою традиційно сталі норми і цінності, властиві тій чи іншій культурі, з універсальними. Отже, інтеркультурний діалог можна розглядати як наслідок і, водночас, як один із вирішальних факторів якості сучасних дидактичних і виховних практик. Саме тому інтеркультурний діалог як дидактична практика і констатуючий чинник мультикультурного суспільства широко застосовується у проєктах національного виховання та освіти, яка за сучасних умов набуває виразних рис глобальної.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бакуліна Н.* Формування міжкультурної свідомості – шлях до розвитку толерантного суспільства (на прикладі роботи міжнародного міжнаціонального табору “джерела толерантності”) // Міжкультурні комунікації та толерантність в освіті: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. 5–6 жовтня 2007 р. – К., 2007.
2. *Вальденфельс Б.* Топографія Чужого: студії з феноменології Чужого. – К., 2004.
3. *Горський В.* Ще раз про пошук Європи // Філософсько-антропологічні студії 2000. Європейський вектор та основні цінності української гуманістики. – Істина. Правда. Життя (до 70-річчя Мирослава Поповича). – К., 2000.
4. *Грабовський С.* Українська людина у вимірах ХХ століття: до постанови проблеми. – К., 1997.
5. *Ідея культури: виклики сучасної цивілізації.* – К., 2003.
6. *Конох М.С.* Формування нової філософії в Україні. Соціально-філософський аналіз. – К., 2001.
7. *Кравченко П.А.* Вітчизняний культурно-історичний досвід у системі сучасного державотворення. – К., 2001.
8. *Култаєва М.* Інтеркультурний діалог у сучасних дидактичних і виховних практиках // Міжкультурні комунікації та толерантність в освіті: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. 5–6 жовтня 2007 р.

9. *Култаєва М.Д., Прокопенко І.Ф., Радіонова І.О., Троцько Г.В.* Соціологія глобалізації. — Харків, 2008.
10. *Лях В.* Глобалізація чи шлях до невизначеного майбутнього? // Виклик глобалізації. — К., 2001.
11. *Руденко Ю.* Основи сучасного українського виховання. — К., 2003.
12. *Тейлор Ч.* Мультикультуралізм і “Політика визнання”. — К., 2004.
13. *Хантингтон С.П.* Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка // Pro et Contra. Весна 1997, Москва.
14. *Kramer D.* Kulturkonflikte und interkultureller Dialog // Globale Trends 2002. — Frankfurt am Main, 2002.
15. *Treml A.* Allgemeine Paedagogik. — Stuttgart. 2000.

Трияк М.В. Інтеркультурний діалог у контексті національної системи освіти та виховання.

У статті розглядається філософсько-освітній вимір інтеркультурного діалогу. Доводиться, що на сучасні освітні та виховні практики суттєво впливає глобалізація. Відповіддю на її виклики є педагогічна адаптація історичного досвіду міжкультурних взаємин українського народу у сучасну національну площину.

Ключові слова: національне виховання, інтеркультурний діалог, глобалізація.

Трияк М.В. Интеркультурный диалог в контексте национальной системы образования и воспитания.

В статье рассматривается философско-образовательный аспект интеркультурного диалога. Доказывается, что на современные образовательные и воспитательные практики существенно влияет глобализация. Ответом на ее вызовы является педагогическая адаптация исторического опыта межкультурных отношений украинского народа в современную национальную плоскость.

Ключевые слова: национальное воспитание, интеркультурный диалог, глобализация.

Trynyak M. Intercultural dialogue in context of a national education system and upbringing.

The philosophically-educational aspect of the intercultural dialogue is considered in the article. The fact of globalization's influence on the modern educational practices is proved. Pedagogical adaptations Ukrainian people's historical experience of intercultural relations to modern national situation is the answer to its challenges.

Key words: national education, intercultural dialogue, globalization.